

RAPPORTAGE INDUSTRIEEL PARTICIPATIEBELEID 2013 - 2014: ALGEMEEN

Inleiding

Deze rapportage bestaat uit 3 delen. Eerst wordt ingegaan op de Europese initiatieven om tot een efficiënte en competitieve defensie- en veiligheidsindustrie te komen, inclusief een geactualiseerd overzicht van publicaties op basis van de aanbestedingsrichtlijn 2009/81/EG door de EU lidstaten. In het tweede deel worden de hoofdpunten van het Nederlandse beleid voor de defensie- en veiligheidsindustrie geschetst in de vorm van een eerste terugblik op de werking van de Defensie Industrie Strategie (DIS). Tenslotte komen de kwantitatieve resultaten van het Industrieel Participatiebeleid (IP-beleid) aan de orde, waarin de nog lopende overeenkomsten onder het oude compensatiebeleid zijn meegenomen.

1. Beleidsmatige ontwikkelingen in Europa relevant voor de defensie- en veiligheidsindustrie

1. Activiteiten Europese Commissie

In februari 2013 is de Aanbestedingswet op het gebied van Defensie en Veiligheid (ADV) van kracht geworden. Met deze aanbestedingswet is de Europese aanbestedingsrichtlijn nr. 2009/81/EG omgezet in Nederlandse wetgeving. De aanbestedingsrichtlijn en richtlijn nr. 2009/43/EG over het verkeer van militaire goederen tussen Europese lidstaten maken deel uit van een pakket gericht op het versterken van de Europese industrie en markt voor defensiematerieel. In december 2013 en in juni 2015 hebben regeringsleiders tijdens de Europese Raad ontwikkelingen besproken rond het Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid (GVDB). Eén van de thema's die hierbij centraal stonden was het thema defensie-industrie.

Positief is hierbij de aandacht voor het door de Europese Commissie geïnitieerde Voorbereidingsprogramma voor GVDB gerelateerd Speur- en ontwikkelwerk (*Preparatory Action for CSDP-related research*). Als dit initiatief slaagt en het Voorbereidingsprogramma een vervolg krijgt in aandacht en middelen in het 9^e Kaderprogramma vanaf 2020, dan kan dit een belangrijke stimulans zijn voor meer samenwerking van de lidstaten op dit terrein. Nederland heeft met Paul de Krom een goede vertegenwoordiger in de 'Group of Personalities' die de Europese Commissie adviseert bij de opzet van het voorbereidingsprogramma.

Rond de totstandkoming van een open markt en een internationaal gelijk speelveld voor de defensie- en veiligheidsindustrie zijn nog de nodige zorgen, ondanks dat Richtlijn 2009/81/EG inmiddels in alle Europese landen wordt toegepast.

In 2016 staat er een evaluatie van de richtlijn gepland door de Europese Commissie. Dit is voor zowel de Europese Commissie als de lidstaten van belang om te kunnen vaststellen in hoeverre het doel van de richtlijn bereikt is en er daadwerkelijk een open markt met gelijk speelveld is gecreëerd.

Een belangrijke tekortkoming van de richtlijn is de beperkte doorwerking van de concurrentie die door aanbesteding wordt nagestreefd naar het niveau van toeleveranciers. Voor defensiesystemen is er in de regel een beperkt aantal aanbieders. Echte verbetering van de concurrentiekracht moet dus komen door gebruik te maken van de concurrentiekracht en het innovatief vermogen van toeleveranciers. Toeleveringsketens hebben echter een overwegend nationaal karakter. Het is dus van belang dat er aandacht is voor de totstandkoming van een open markt op het niveau van toeleveranciers. In de Europese Raad is op initiatief van Nederland en met steun van vele lidstaten het probleem dat toeleveranciers hebben om toegang te krijgen tot internationale toeleveringsketens geagendeerd. De Europese Commissie is verzocht om met aanvullende maatregelen te komen om te zorgen dat toeleveranciers uit de hele EU een kans hebben toe te treden tot toeleveringsketens van defensiesystemen. De Europese Commissie heeft hiervoor een expertgroep in het leven geroepen, bestaande uit vertegenwoordigers van zowel lidstaten als industrie. Deze expertgroep onderzoekt in 2015-2016 welke oplossingen er zijn om grensoverschrijdende toegang tot toeleveringsketens, voor in het bijzonder het MKB, te verbeteren.

2. Publicaties van EU-lidstaten op basis van Richtlijn 2009/81/EG

Met Kamerstuk 26231 nr. 25 d.d. 12-9-2014 bent u geïnformeerd over de toepassing van deze richtlijn door de EU lidstaten tot en met 2013. De tabel hieronder bevat een geactualiseerd overzicht (tot en met 2014) van de publicaties voor de aanbesteding van defensieopdrachten door EU lidstaten op basis van richtlijn 2009/81/EG.

Jaar	Totaal aantal publicaties*	Waarvan gegunde opdrachten**			
		Totaal	Nationaal	Grensoverschrijdend	Ongespecificeerd
2011	145	16 € 22	15 € 22		1
2012	1.478	362 € 1.448	281 € 721	22 € 19	59 € 708
2013	2.191	822 € 3.085	687 € 2.696	86 € 259	49 € 130
2014	2.961	1180 € 7.246	965 € 5.946	121 € 494	94 € 806

* Betreft alle categorieën publicaties, van voor aankondigingen tot gegunde opdrachten.

** Bedragen in miljoenen EUR, voor zover gepubliceerd.

De informatie in bovenstaande tabel is tot stand gekomen op basis van gegevens uit de EU aanbestedingswebsite TED (Tenders Electronic Daily) en informatie van de Europese Commissie. N.b. in Europa is door de lidstaten in 2013 voor in totaal EUR 30 mld. besteed aan de aanschaf van defensiematerieel (bron: Defence Data 2013, Europees Defensie Agentschap EDA)

Uit de bovenstaande cijfers blijkt dat in 2014, evenals in 2013, het gebruik van de richtlijn door de lidstaten bij de verwerving van defensiesystemen is toegenomen. Financieel gezien is er zelfs sprake van meer dan een verdubbeling van de totale waarde van alle geplaatste opdrachten. Hierbij moeten echter enkele kanttekeningen worden geplaatst. De hoeveelheid grensoverschrijdende opdrachten, een indicator voor de mate van marktopening, is in 2014 procentueel nog steeds erg laag (resp 8,4% en 6,8% van de onder Richtlijn 2009/81/EG gepubliceerde opdrachten). Daar komt bij dat de totale omvang van de onder de richtlijn gepubliceerde opdrachten beperkt is in vergelijking met de totale uitgaven aan Defensiematerieel. Het bedrag van € 37,5 miljard¹ dat in 2013 door de EU lidstaten is uitgegeven aan defensiematerieel en R&D is een indicatie van het belang van de richtlijn. Dat is nog exclusief opdrachten voor van onderhoud van systemen.

Daarnaast is belangrijk dat de getallen in bovenstaande tabel betrekking hebben op opdrachten op het niveau van systeemleveranciers en zeggen niets over de mate waarin deze opdrachten kansen voor toeleveranciers bieden, wat juist voor de Nederlandse DVI van groot belang is. De Nederlandse DVI geeft aan dat er sinds de invoering van deze richtlijn er niet meer kansen zijn om opdrachten te winnen bij buitenlandse uitbesteders. Zij ervaren de markt nog steeds als gesloten. Dit onderstreept het belang dat de door de Europese Commissie ingestelde expertgroep met voorstellen komt waarmee deze situatie verbeterd kan worden.

2. Eerste terugblik op de werking van de Defensie Industrie Strategie.

1. *Nederlands beleid op het gebied van defensie- en veiligheidsindustrie.*

Het belang dat de overheid hecht aan de Nederlandse defensie- en veiligheidsindustrie (DVI) is vastgelegd in de Defensie Industrie Strategie (DIS), die in 2013 is aangeboden aan de Tweede Kamer [Kamerstuk 31125 nr. 20 d.d. 19-12-2013]. Een innovatieve DVI draagt bij aan de bescherming van de wezenlijke veiligheidsbelangen van Nederland. Samenwerking met de DVI in de zogenoemde 'gouden driehoek', dus inclusief kennisinstellingen, stelt de overheid in staat om op

¹ Defence Data 2013, Europees Defensie Agentschap

te treden als slimme aanschaffer en gebruiker van systemen. Daarbij vergroot een effectieve samenwerking met een sterke DVI de aantrekkelijkheid van Nederland als partner in internationale samenwerkingsprogramma's waardoor de Nederlandse positie versterkt wordt.

De DIS kent een aantal instrumenten ten behoeve van (samenwerking met) de Nederlandse DVI. Eén van die instrumenten is het Industrieel Participatie beleid (IP-beleid), waarmee beoogd wordt om de Nederlandse DVI te laten deelnemen in de ontwikkeling en productie van defensie- en veiligheidssystemen.

De DIS is in december 2013 vastgesteld. Het is nog te vroeg voor een volledige evaluatie van dit beleidsdocument. Wel kan worden aangegeven welke activiteiten uit hoofde van de DIS plaatsvinden en wat nog verder zal worden ontwikkeld. Met de DIS heeft de Nederlandse overheid een helder beeld gegeven van de wijze waarop de overheid in de 'gouden driehoek' de samenwerking met de Nederlandse DVI vormgeeft om de Nederlandse veiligheidsbelangen te dienen. De industrie kan inspelen op deze belangen door zich te richten op de in de DIS gedefinieerde prioritaire technologiegebieden en industriële capaciteiten, inclusief de ambities voor het versterken van de capaciteiten op het vlak van instandhouding.

2. Verwerving van defensiematerieel en diensten

De DIS leidt niet automatisch tot een grotere inschakeling van de NL DVI bij verwerving van materieel of diensten. Het onderzoeken van de potentiële betrokkenheid van de NL DVI bij defensie investeringen, met inachtneming van de aanbestedingsregelgeving in combinatie met een mogelijk beroep op het uitzonderingsartikel 346 VWEU, is een proces dat gaandeweg verder moet groeien. De consultaties van Defensie met EZ en de Nederlandse industrie over projecten groter dan € 25 mln. vormen een goed instrument voor het verkennen van mogelijkheden.

In bepaalde gevallen kan het Ministerie van Defensie op basis van de DIS een opdracht direct bij de Nederlandse industrie plaatsen. Een voorbeeld hiervan is het contract voor de vervanging van de Medium Power Radar door de Thales Smart-L radar². In de meeste gevallen worden defensie systemen in concurrentie aanbesteed. Meestal geschiedt dit via de Aanbestedingswet op het gebied van Defensie en Veiligheid (ADV).

Bij het plaatsen van de opdracht in het buitenland bestaat de mogelijkheid om Industriële Participatie te eisen. Ook daarbij is de DIS van groot belang. De prioritaire technologie gebieden worden gebruikt om te bepalen of een IP eis gelegitimeerd is en vormen de leidraad voor het met de aanbieders bepalen van de inhoud van de IP. Het doel is dat IP de Nederlandse positie (eindproducent of toeleverancier) op de prioritaire technologiegebieden uit de DIS versterkt. De samenwerking tussen Defensie en EZ is vastgelegd in het "Protocol regelende de samenwerking met betrekking tot defensiematerieel tussen het ministerie van Defensie en het ministerie van Economische Zaken". Dit document is o.a. vanwege de DIS geactualiseerd.

De Europese Commissie heeft meerdere malen aangegeven dat in haar ogen een onrechtmatig gebruik van artikel 346 VWEU door lidstaten een grote hindernis vormt in de totstandkoming van een interne markt op het gebied van defensie en veiligheid. Nederland onderschrijft het belang van een open, transparante en goed functionerende defensiemarkt en concurrerende defensie industrie. Bij het omzetten van Richtlijn 2009/81/EG is echter de kanttekening gemaakt dat deze richtlijn dit doel nog onvoldoende dichterbij brengt. Om wezenlijke nationale veiligheidsbelangen, inclusief industriële capaciteiten, te beschermen wordt in voorkomende gevallen gebruik gemaakt van het uitzonderingsartikel 346 VWEU.

3. Innovatie

Om het doel van de DIS te bereiken wordt ook gebruik gemaakt van een aantal instrumenten die reeds eerder succesvol bleken, zoals de Defensie Innovatie Competitie (DIC), Commissie Defensie Materieel Ontwikkeling (CODEMO) en de Defensie Innovation Game (DIG).

In navolging van het succes van de DIC is in 2014 een daarvan afgeleide variant, de Veiligheid Innovatie Competitie (VIC) in samenwerking met het Ministerie van Veiligheid & Justitie, opgezet specifiek voor zgn. 'dual use' toepassingen op het gebied van veiligheid. In deze competitie wordt

---

² Kamerstuk 27830/139, 29 oktober 2014

een winnaar gekozen uit de deelnemende MKB bedrijven die een oplossing hebben ingezonden voor het thema van de competitie. De winnaar van de competitie krijgt een contract ter waarde van € 200.000,- om zijn idee verder uit te werken (bijvoorbeeld om een werkend prototype te bouwen). De DIC 2013 met het thema "de militair van de toekomst" is gewonnen door de het bedrijf Elitac. De winnaar van de DIC 2015 met het thema "opleiden en trainen" wordt in december bekend gemaakt. De gecombineerde DIC/VIC in 2014 met als thema "de veiligheidsregio" is gewonnen door de het bedrijf Embedded Acoustics. De winnaar van de VIC 2015 met als thema "slimme toegangscontrole" is het bedrijf Science & Technologie met de 'Cardio Access Key' of 'hartslagsleutel'.

De CODEMO is een commissie waar bedrijven voorstellen kunnen doen voor innovatieve productontwikkelingen. Defensie betaalt tot maximaal 50% van de ontwikkelkosten en zal waar mogelijk optreden als *launching customer*. In ruil daarvoor deelt Defensie in de royalty's die over het ontwikkelde product worden ontvangen. Die gelden vloeien terug in het CODEMO fonds. CODEMO is gericht op het MKB, maar grote bedrijven zijn niet uitgesloten van deelname. Wel kijkt Defensie kritisch naar voorstellen van grote bedrijven en dan met name of de voorstellen niet zouden behoren tot de reguliere werkzaamheden van een dergelijk bedrijf. Sinds de start van CODEMO eind 2010 zijn zes projecten afgerond. In drie gevallen heeft Defensie het in dit traject ontwikkelde product aangeschaft en zo invulling gegeven aan zijn rol als *launching customer*. Het gaat om een virtueel opleidingssysteem voor nabije gevechten en nabijheidsbeveiliging van hoogwaardige doelen in verstedelijkt gebied (VIT-SUIT), een mortiersimulator (MORSIM) en een akoestische vector sensor (AVISA). Voor een onlangs afgerond project (*Waste Energy Reducer*) worden thans door Defensie de mogelijkheden onderzocht om middels een zgn. *Concept Development & Experimentation* traject de toepasbaarheid binnen Defensie te valideren. Momenteel zijn 12 CODEMO projecten in uitvoering.

De Defensie *Innovation Game* is een tweedaagse *pressure cook* sessie, waarin industrie, kennisinstituten en Defensie gezamenlijk een aantal innovatieve concepten uitwerken. De winnaar - het meeste bruikbare concept - kan met het prijzengeld het concept verder uitwerken. De *Innovation Game* is in aangepaste vorm weer opgenomen in het curriculum van de Hogere Defensie Vorming. Terugkoppeling over de mogelijkheden vindt plaats in het periodiek overleg met de NIDV.

4. Exportbevordering

Om de NL DVI zich internationaal beter te kunnen laten positioneren vindt vanuit de overheid ondersteuning plaats door middel van de volgende instrumenten:

- Jaarlijks exportoverleg van grote exporterende bedrijven uit de NL DVI met vertegenwoordigers van Defensie, EZ en BZ.
- Ondersteuning bij vakgerichte beurzen middels een Holland paviljoen al dan niet versterkt door een delegatie onder leiding van een bewindspersoon of topfunctionaris van Defensie. In 2013 betrof dit de beurzen DSEI (Verenigd Koninkrijk) en IDEF (Turkije) en in 2014 betrof het Eurosatory en Euronaval (beide Frankrijk).
- Gerichte handelsmissies (2015 VAE). Defensie bekijkt per handelsmissie welke topfunctionaris hierbij het beste als delegatieleider kan worden ingezet voor het ondersteunen van de NL DVI.

3. Resultaten van het industrieel participatiebeleid (IP-beleid) over 2013-2014

De getallen in deze rapportage betreffen de realisatie uit de lopende IP-verplichtingen. De gerapporteerde resultaten sluiten aan op de rapportage over 2011 en 2012 die aan de Tweede Kamer zijn gerapporteerd met Kamerstuk 26 231 nr. 23 d.d. 13-12-2013.

De streefwaarde voor de prestatie-indicator voor de invulling van industriële participatie (IP) verplichtingen in de begroting van Economische Zaken bedroeg voor het jaar 2013 €450 miljoen³ en is voor 2014 en 2015 omlaag bijgesteld naar € 350 miljoen ten gevolge van de hieronder geschetste ontwikkelingen. Dit cijfer betreft het voortschrijdend 5-jaars gemiddelde dat aan zgn. 'IP-claims' wordt goedgekeurd. De indicator wordt afgeleid uit de waarde van openstaande verplichtingen en de gemiddelde looptijd van de overeenkomsten.

De belangrijkste oorzaken van de afname en de omlaag bijgestelde streefwaarde zijn:

- het IP-beleid kent geen automatisme meer voor het eisen van industriële participatie en ook staat niet op voorhand vast wat het percentage zal zijn. De verwachting is 60% van de opdrachtwaarde in die gevallen waar een IP-eis zal worden gesteld.
- door budgettaire beperkingen is de afgelopen jaren minder materieel door het Ministerie van Defensie aangeschaft waardoor de aanvulling met nieuwe verplichtingen beperkt was. Inmiddels werkt Defensie wel weer aan de voorbereiding van de aanschaf van een aantal grote projecten.

a. Invulling van de verplichtingen

Voor 2013 bedroeg de waarde van het 5-jaars gemiddelde €419 miljoen, voor 2014 €383 miljoen. De gerealiseerde industriële participatie bedroeg in 2013 en 2014 respectievelijk €248 miljoen en €368 miljoen (Tabel 1).

Tabel 1: Gerealiseerde IP per jaar 2010 – 2014

	2010	2011	2012	2013	2014	Gemiddeld
Aantal claims	659	724	600	417	590	598
Goedgekeurd	€ 482	€ 433	€ 382	€ 248	€ 368	€ 383
Afgekeurd	€ 144	€ 133	€ 199	€ 57	€ 208	€ 148

Afgeronde bedragen in miljoenen €

b. Defensiegerelateerde industrie

Omdat het beleid er primair op is gericht om het gesloten karakter van de defensiemarkt te doorbreken, wordt specifiek gerapporteerd over het percentage van de gerealiseerde IP dat neersloeg bij de Nederlandse defensiegerelateerde industrie.

Van de gerealiseerde IP in 2013 en 2014 is respectievelijk 74,9% en 60,5% ingevuld met defensiegerelateerde activiteiten. Daarmee is het percentage militaire invulling in 2013 het hoogste percentage ooit. Dit percentage vertoont overigens een sterk schommelend karakter. Het gemiddelde over de afgelopen 5 jaar bedraagt 63,1%. De eerder genoemde verwachting van realisatie van circa 60% van de opdrachtwaarde in het IP-beleid is hierop gebaseerd.

c. Inschakeling van het MKB

Eén van de doelstellingen van het beleid is een evenwichtige inschakeling van het Midden- en Klein Bedrijf (MKB). In tabel 2 vindt u de totale gerealiseerde IP naar bedrijfsgrootte in de periode 2010-2014. Ook het percentage gerealiseerde IP dat neerslaat bij het MKB heeft een schommelend karakter. In 2013 heeft er met name een verschuiving plaatsgevonden naar de hoogste categorie van >500, in 2014 is dat weer wat teruggelopen.

---

³ waarbij in de begroting voor 2013 werd aangegeven dat door de veranderingen onder druk van o.a. Europese ontwikkelingen deze indicator zal afnemen.

Tabel 2: Percentages gerealiseerde IP naar bedrijfsgrootte

Werkzame personen	2010	2011	2012	2013	2014	Gem.
<250	39,7	46,4	48,7	34,0	47,7	43,3
250-500	14,9	8,7	2,2	5,8	1,9	6,7
>500	45,4	44,9	49,1	60,1	50,4	50,0

Omdat de bedrijven uit de categorieën met meer dan 250 werkzame personen ook vaak delen van opdrachten uitbesteden bij kleinere bedrijven, zal het reële percentage van de IP dat is terechtgekomen bij het MKB nog iets hoger liggen.

d. Categorieën activiteiten waarmee IP is ingevuld

In tabel 3 is aangegeven met welke categorieën activiteiten de invulling van de IP verplichting in 2013 en 2014 is gerealiseerd.

Tabel 3: Categorieën van activiteiten bij invulling IP

Categorie van activiteiten	% 2013	% 2014
Uitbesteding, 'build to print': opdrachten voor bewerkingen vanaf tekening	13,1	25,2
Inkoop van standaardproducten	16,2	28,5
Complexe uitbesteding, licentiebouw en coproductie: componenten en subsystemen waarvoor NL bedrijf een deel ontwikkeling en/of veel 'engineering' doet	50,9	21,9
Engineering (incl. Software)	3,8	1,2
Investerings ('Venture capital')	0,9	6,2
Marketingassistentie	1,1	5,1
Overdracht van kennis, licenties en technologie	5,7	2,0
Uitruil tussen overheden van wederzijdse compensatieverplichtingen	0,0	0,1
Overig: o.a. onderhoud/reparatie, R&D, vestiging	8,3	9,8
Totaal	100,0	100,0

Uit de tabel blijkt dat de uitbesteding van onderdelen en 'build to print' (bewerkingen vanaf tekening) alsmede de complexe uitbesteding, licentiebouw en co-productie samen met inkoop in 2013 en 2014 evenals in andere jaren het leeuwendeel van de gerealiseerde IP uitmaken. De verdeling tussen de overige categorieën schommelt over de jaren heen.

e. Toepassing van 'multipliers'

In het kader van het IP-beleid worden op case by case basis 'multipliers' toegepast. Een multiplier houdt in dat een bepaalde opdracht een groter bedrag van de IP-verplichting wordt ingevuld dan de nominale waarde van de opdracht. Het doel hiervan is om activiteiten met een bijzonder karakter te stimuleren zoals onderzoek, technologie-en productontwikkeling in een van de prioritaire technologiegebieden uit de Defensie Industrie Strategie.

In tabel 4 is weergegeven wat in de jaren 2013 en 2014 het effect was van het toepassen van multipliers op de invulling van de IP-verplichtingen.

Tabel 4: Effecten van 'multipliers' in 2013 en 2014

Toegepaste 'multiplier'	2013	2014	2013	2014
	Zonder 'multiplier'		Met 'multiplier'	
1 (geen 'multiplier')	€ 183,2	€ 253,0	€ 183,2	€ 253,0
> 1 tot en met 5	€ 26,7	€ 40,6	€ 56,8	€ 89,9
> 5 tot en met 10	€ 0,8	€ 0,3	€ 5,8	€ 2,5
Totaal opdrachten	€ 210,8	€ 293,9	€ 245,8	€ 345,4
Investerings: >10 ⁴	€ 0,2	€ 2,1	€ 2,2	€ 22,9
Totaal	€ 211,0	€ 296,0	€ 248,0	€ 368,3

Afgeronde bedragen in miljoenen €

f. Stand van zaken lopende overeenkomsten

Tabel 5 geeft aan wat de wijzigingen in de totale voorraad lopende overeenkomsten zijn ten opzichte van de vorige rapportages. Omdat overeenkomsten in de regel een looptijd hebben van 5 tot 10 jaar, is er altijd een 'voorraad' overeenkomsten die op het rapportagemoment ten dele zijn ingevuld. Nam in het jaar 2009 het aantal overeenkomsten nog per saldo toe naar 87 stuks, in de jaren daarna nam het aantal per saldo af naar respectievelijk 81 (2010), 80 (2011) en 75 (2012) overeenkomsten. De nog openstaande verplichtingen van ruim €574 miljoen aan het slot van 2012 zijn in 2013 afgenomen naar bijna €531 miljoen (ultimo 2013) en in 2014 verder naar €261 miljoen. Deze zullen de komende jaren door diverse activiteiten worden ingevuld. De afname is met name het gevolg van de eerder genoemde oorzaken maar naar verwachting zal er de komende jaren weer een stijging te zien zijn als gevolg van de voorgenomen investeringen van Defensie.

De in 2013 en 2014 gerealiseerde IP van respectievelijk € 248 miljoen en € 368 miljoen (zie tabel 1) zijn stroomgrootheden die niet zichtbaar terugkeren in tabel 5. Een deel van deze gerealiseerde bedragen is verwerkt in de afgedane overeenkomsten en het resterende bedrag in de overeenkomsten die na 2014 nog doorlopen.

---

⁴ In 2007 is besloten om de maximale 'multiplier' die wordt toegepast, te verlagen en vast te stellen op 10. Verplichtingen met bedrijven die zijn aangegaan vóór dit besluit en waarbij een hogere 'multiplier' is toegepast zijn in dit overzicht verwerkt